
NASLAVLJANJE PRI PREDAJANJU, PRIDOBIVANJU IN OHRANJANJU VLOGE GOVORCA NA PARLAMENTARNIH RAZPRAVAH

V prispevku je v ospredju jezikovna analiza političnega diskurza, natančneje prikaz jezikovne ustaljenosti – rabe vljudnostnih oblik in naslavljanja na parlamentarnih razpravah (sejah slovenskega DZ) ter za politični diskurz specifičnih oblik: politične (ne)vljudnosti, manipuliranja z oblikami naslavljanja, rabe zaimkov, s katerimi politiki sebe in politične nasprotnike delijo na »mi« in »oni«, ter indirektnega načina komuniciranja, ki je zaradi pogoste rabe metafor in drugih stilističnih sredstev eno poglobitnih značilnosti političnega govora. Osnovno gradivo predstavljajo dobesedni zapisi sej DZ.

1 Uvod

Parlamentarne razprave potekajo v institucionaliziranem okolju. Formalnost tega govornega dogodka med drugim potrjuje tudi raba formalnih oblik naslavljanja. Raba določenih oblik glede na formalnost situacije kaže na govorcevo obvladovanje postopkov in oblik argumentiranja,¹ ki je značilna oblika političnega govora oziroma politične debate.

V govornem dogodku je »/g/lede na sistem menjavanja vlog² /.../ vsakemu govornicu na začetku pogovora dodeljena ena od vlog. Konec take enote predstavlja možnost pojavitve drugega govornika« (Kranjc 2001: 46). Ker je v parlamentu govorni dogodek institucionaliziran, sistem menjavanja vlog deluje v okviru določenih in zapisanih pravil. Naslavljanje ima tu zelo pomembno vlogo – ne le pri predajanju vloge govornika, temveč tudi pri pridobivanju in vzdrževanju le-te.

¹ Gre za poudarjanje »načela razumnosti, relevantnosti in koherence pri razvoju argumentov za doseganje specifičnih komunikacijskih ciljev in je zelo blizu področja *retorike*, ki ga z več vidikov lahko pojmuje kot obliko *pragmatike*« (Verschuereen 2000: 72–73).

² Tj. pridobivanje, vzdrževanje in odstopanje oz. predajanje vloge.

2 Politični govor – kje je meja med vljudnim in nevljudnim?

Sandra Harris (2001, tudi Ilie 2001) opozarja, da je pri preučevanju jezikovnih značilnosti parlamentarnih razprav potrebno paziti na razlikovanje med konceptom vljudnosti, kakršnega sta izdelala Brown in Levinson (1987),³ in v parlamentu pogosto jezikovno rabo, ki je nikakor ne moremo opredeliti kot (ne)vljudno. Poslanke in poslanci pogosto do svojih kolegic in kolegov ter do članov vlade z izbiro določenih jezikovnih oblik izražajo nasprotovanje, kritiko, posmehovanje, oporekanje ipd. Watts glede na to (1992: 50) opozarja na nujnost razlikovanja med t. i. »političnim in vljudnim govorom«. ⁴ »Politični govor« opredeljuje kot vedenje, ki je družbeno-kulturno določeno in usmerjeno k cilju vzpostaviti in/ali ohranjati ravnotežje med osebnimi odnosi posameznikov neke skupine znotraj družbe, bodisi odprte ali zaprte, in sicer preko celotnega procesa jezikovne interakcije.

Za parlamentarne razprave značilne ustaljene vljudnostne oblike se kažejo tudi v naslavljanju med člani parlamenta, v specifičnih oblikah politične ali »nasprotiške« nevljudnosti in drugih tipičnih dialoških značilnostih, kot je npr. raba zaimkov. Teun A. van Dijk (2001) omenja naslavljanje z »(moj) spoštovani kolega (poslanec)«, ki ga govorec (poslanca/poslanec) uporablja tudi v primeru, ko sta v določeni situaciji z naslovnikom najhujša politična nasprotnika, saj gre za ustaljeno, ritualno izraženo oz. formalizirano jezikovno obliko.

3 Vpliv institucije in javne govorne situacije na rabo jezikovnih oblik

V javnih govornih situacijah⁵ je raba jezikovnih oblik (tudi naslavljanja) največkrat pod vplivom nezapisanih socialnih pravil ali je celo predpisana, medtem ko se znotraj neformalne oziroma zasebne situacije sogovornika sama odločita za rabo določenih oblik. Za institucionalizirane komunikacijske tipe je značilna »uveljavljena določena

³ Vedenje posameznika je opredeljeno kot intencionalno, saj želi zadostiti zahtevam drugih in svojim zahtevam. Njun model vključuje pozitivno in negativno vljudnost. Menita, da vljudnost narašča z naraščanjem socialne razdalje, družbene moči in teže obremenitve, ki jo z določeno zahtevo nalagamo naslovniku. Vljudno vedenje je primarno način, s katerim se izogibamo konfliktom znotraj komunikacije.

⁴ Tudi Christie (1993) meni, da je kritiziranje, žaljenje, izzivanje in besedno napadanje političnih nasprotnikov primerneje označiti kot »politično« obnašanje in ne kot »nevljudno«, saj gre za tipično ravnanje znotraj specifičnega govornega dogodka. Tudi primer naslavljanja s »spoštovani kolega/prijatelj/poslanec« opredeljuje rajši kot »političnega« in ne kot »vljudnega«. Čeprav ta oblika naslavljanja na splošno odraža distanco in formalnost, je govorec ne uporabi vedno s tem namenom. Uporablja jo zelo spontano, saj je takšno naslavljanje političnih nasprotnikov v parlamentu pogosto, že kar avtomatizirano, in ravno zato primer političnega govora. Pogosto takšno naslavljanje dejansko funkcionira kot ironija.

⁵ V sociolingvistiki se pogosto uporablja izraz govorna situacija. V pragmatiki je ta izraz opredeljen bolj natančno, in sicer komunikacija lahko poteka v formalnem in neformalnem govornem položaju, znotraj tega pa je lahko javna ali zasebna. »Formalni govorni položaj je definiran z institucijo, kjer se komunikacija odvija, zasebnost oziroma javnost pa z izbranim naslovnikom.« (Kranjc 2001: 44).

struktura«. Izrazito so navzoče »socialno definirane dejavnosti in normativni proizvodi procesov socializacije« (Verschueren 2000: 61, 320–321). Ponavadi so jezikovne izbire (velja tudi za naslavljanje) odvisne od vpliva določenih dejavnikov, zlasti distance in avtoritete/moči ter na drugi strani od solidarnosti med govorcem in (kolektivnim) naslovnikom. V okviru tovrstnih institucionalno zaznamovanih govornih situacij obstajajo pravila⁶ o načinu izvajanja določenih jezikovnih dejanj in o tem, kdo jih ima pravzaprav pravico izvajati. V parlamentu je moč predsednika DZ (oziroma njegovega namestnika) institucionalno določena, saj mu je kot glavnemu govorcju in podeljevalcu vloge govorca dana vsa avtoriteta in možnost, da »ukazuje, zapoveduje in dovoljuje« (Verschueren 2000: 136–137).⁷ Naloga poslank in poslancev pa je predstavljanje, zastopanje in zagovarjanje stališč političnih strank, katerim pripadajo.

Gre torej za institucionalno ureditev govornega dogodka, pri katerem je sistem menjavanja vloge govorca določen vnaprej, sam govorni dogodek pa predstavlja zaokroženo celoto. Govorec začne govoriti, ker ga kot govorca določi drugi (predsednik DZ). Verschueren (2000: 61) pravi, da v tem primeru ne govorimo o »samoizbiri«, ki je značilna za neformalni spontani tip komuniciranja, temveč o »izbiri drugih«.

Če se osredotočimo na strukturo parlamentarne razprave, zlasti tip izjav, izrazito prevladuje monološka oblika govora, ki je formalno določena. Naj povzamem poglobitve dele: uvodni pozdrav in govor predsednika DZ; preverjanje prisotnosti poslank in poslancev; obravnavanje točk dnevnega reda; sledi predajanje vloge govorca poslankam in poslancem, ministrom, predstavnikom političnih teles ...; njihove replike; podajanje sklepov ter zaključni govor predsednika DZ. Klasičnega dialoga načeloma ni, izjemoma le v primerih, ko je potrebno razčistiti določene nesporazume – npr. v zvezi z govorčevim neupoštevanjem pravil *Poslovnika*. Predsednik DZ in poslanka/poslanec, ki v danem trenutku nastopa v vlogi govorca, največkrat v mirnem tonu razrešita nastalo nesoglasje. V skrajnem primeru seveda lahko pride do »tekmovalnega prekrivanja vlog«,⁸ ki ga Barbara Fox navaja kot enega od dveh tipov »simultanega govora« (1993: 10; Kranjc 2001: 46).

Parlamentarna razprava kot govorni dogodek, pri katerem sta udeležena govorec in

⁶ V slovenskem parlamentu strukturo, dejavnosti in odnose med udeleženci sej DZ določa in opredeljuje *Poslovnik*. V njem so zapisana tudi interakcijska pravila, ki med drugim določajo, kdo in kdaj lahko govori.

⁷ Vloge vseh udeleženih so na sejah DZ zelo jasno opredeljene: predsednik DZ je glavni govorec in povezovalček ter opravlja nalogo predaje vloge govorca posameznim članicam in članom DZ oz. poslankam in poslancem ter predstavnikom ministrstev in drugih vladnih služb. Le-ti opravljajo vlogo naslovnika ter govorca (slednje v primeru, da jim vlogo preda predsednik DZ, saj je zaporedje govorcev, kot že večkrat omenjeno, določeno vnaprej).

⁸ Navajam primer poslančevega neupoštevanja pravil poslovnika na seji DZ. Prekrivanje vlog je bilo tako »tekmovalno«, da se je z magnetogramskega zapisa dalo razbrati le slednje:

predsednik DZ: Poslansko vprašanje, kolega + P. // **poslanec:** Prepričani smo in dvomimo v to, da boste odslej naprej še bolj obveščeni o tem ... // **predsednik DZ:** ... poslansko vprašanje je na dnevnem redu ... // **poslanec:** ... novinarji ... // **predsednik DZ:** Moram vztrajati. Prosim. // **poslanec:** Drugače pa, spoštovani gospod predsednik vlade, po zadnjih statističnih podatkih znaša povprečna ...

kolektivni naslovnik, zahteva močno institucionalno podporo. »Na naravo jezikovnih izjav ne vplivajo le tipi udeleženih izjaviteljev in interpretov, temveč tudi to, koliko jih je« (Verschuere 2000: 131). Vzdrževanje vloge govorca je pri kolektivnem naslovniku vsekakor težje, saj od govorca zahteva retorično zmožnost in veliko energije za motiviranje poslušalcev in prilagajanje le-tem. Poslanci na sejah DZ pri prevzemanju vloge govorca največkrat naslovijo vse prisotne v dvorani, včasih le posameznika (npr. pri replikah poslanko/poslanca; pri zastavljanju vprašanj ministro/ministra, predsednika DZ/vlade itd.).

4 Naslavljanje na parlamentarnih razpravah

Naslavljanje je poleg pozdravljanja, očesnega stika, prikimavanja, smeha ipd. del procesa vzpostavljanja komunikacijskega stika. Govorec in naslovnik sta znotraj komunikacijskega procesa vedno v medsebojnem odnosu. Pri naslavljanju je med njima najbolj izražen socialni odnos, ki se odraža s socialnimi kategorijami. Zaradi izražanja odnosa do drugih (npr. bližine/distance, spoštovanja/nespoštovanja, moči/solidarnosti, naklonjenosti/nenaklonjenosti) in s tem lastne identifikacije v ospredje prihaja slovnica družbenega statusa – govorec in naslovnik sta si lahko enakovredna, ali pa je eden od njiju v nadrejenem in drugi v podrejenem položaju.

Oblike naslavljanja so tesno povezane z družbenimi odnosi oziroma s semantiko moči in solidarnosti (Brown in Gilman 1960/1972).⁹ Medtem ko je recipročna/vzajemna raba zaimkov (govorec in naslovnik se vzajemno vikata/tikata) v odnosu med govorcem in naslovnikom znak za njuno relativno enakost in solidarnost, nereciprocna/nevzajemna raba zaimkov (npr. govorec naslovnika tika, čeprav ga slednji vika) izkazuje odnos, v katerem sta poudarjeni socialna distanca in neenakost v moči, z dominantnim govorcem, ki uporablja neformalno obliko zaimkov. Razmerje do naslovnika izražamo tako z zaimkovnimi oblikami naslavljanja kot tudi z nominalnimi, npr. z osebnimi imeni in priimki, nazivi, vzdevki, ljubkovalnimi imeni, imeni za označevanje funkcijske vloge/poklicne stopnje itd. in z osebno glagolsko obliko.

Poslanke in poslanci na sejah DZ zaradi izrazitega poudarka na formalnosti govornega dogodka načeloma uporabljajo formalne oblike naslavljanja. Z vzajemno rabo drugoosebnih množinskih zaimkov skupaj z drugoosebnimi množinskimi

⁹ Številni sodobni raziskovalci s svojimi ugotovitvami potrjujejo dejstvo, da je njun poenostavljeni model »preživet« (Braun 1988; Simon 2003; Morford 1997), saj se je v vseh teh letih preučevanja naslavljanja izkazalo, da raba oblik naslavljanja v evropskih jezikih vseeno ni tako predvidljiva – zlasti zaradi nenehnih družbenih in jezikovnih sprememb. Njuni semantiki, semantika moči z nereciprocno oz. nevzajemno rabo zaimkov ter semantika solidarnosti z recipročno oz. vzajemno rabo zaimkov, nista vedno povsem zanesljivi. Izbira zaimkov in drugih oblik naslavljanja je vsekakor bolj zapleten (socio)lingvistični pojav, saj govorca pri izbiri in rabi oblik naslavljanja zagotovo ne usmerjata le moč in solidarnost, temveč je pomembno upoštevati tudi vpliv drugih socialnih dejavnikov.

oblikami glagolov izražajo določeno distanco. V gradivu najdemo še t. i. indirektno naslavljanje¹⁰ in samopoimenovanje/samooznačitev.¹¹ Ob zaimkovnih oblikah se pojavljajo nominalne oblike naslavljanja, in sicer največkrat v različnih kombinacijah (npr. vljudnostni naziv *gospod* + *priimek*, solidarnostno ime *kolega* + *priimek/osebno ime* itd.). V dobesednih zapisih sej DZ tako najdemo naslavljanje z osebnim imenom, priimkom, vljudnostnimi nazivi (*gospa, gospodična, gospod, dama*), izrazi spoštovanja (*cenjeni, spoštovani, dragi*), s solidarnostnim imenom (*kolega, prijatelj*), z imenom za označevanje poklicne stopnje oziroma z akademskimi naslovi (*mag., dr.*), imenom za označevanje funkcijske vloge (*poslanec/-nka, (pod)predsednik/-ica, minister/-ica* itd.) ter naslavljanje z imenom za poimenovanje državnega organa (*državni zbor, vlada* itd.) ali delovnega telesa (*odbor, komisija* itd.).

»V razmerju med jezikovnimi izbirami in socialnim svetom so izjemnega pomena komunikacijske norme, specifične za situacijo, institucijo ali skupnost, ki jih morajo govorce upoštevati« (Verschueren 2000: 137–138). Pri naslavljanju na sejah DZ govorce sicer v večini primerov izbirajo formalne oblike naslavljanja ter drugoosebno množinsko obliko zaimkov in glagolov zavedajoč se, da gre za javno govorno situacijo. Ne moremo pa mimo izjem, ko nekateri govorce na sejah DZ (ne)namerno pozablajo na omenjeno dejstvo in svoje kolege ali celo predsednika/-ico DZ naslavlja z lastnim imenom in ga/jo tikajo.¹² V tem primeru govorimo o neupoštevanju ustaljenih jezikovnih in vljudnostnih pravil. Janet Morford (1997: 16) je preučevala pragmatične funkcije oblik naslavljanja in prišla do ugotovitve, da je kontekst pomemben dejavnik, ki vpliva na rabo zaimkov. Zagovarja dejstvo, da raba formalnih/neformalnih oblik naslavljanja odraža ne le odnos med udeleženci komunikacije, temveč pokaže tudi na tip okoliščin, v katerih se komunikacija odvija. Kot primer navaja vzajemno vikanje med dvema odvetnikoma, ki sta zelo dobra znanca in se v »normalni« situaciji vzajemno tikata. Takoj ko se srečata na sodišču, formalnost govorne situacije potrđita z vzajemnim vikanjem.¹³

¹⁰ Tj. raba 3. osebe ednine pri naslavljanju posameznika ali raba 3. osebe množine za skupino naslovnikov. Ta oblika naslavljanja je pogosta govorna strategija predsedujočega pri podeljevanju vloge govorca: Navajam primer, ko je sejo vodila podpredsednica in k razpravljanju povabila posameznika (1) oz. skupino naslovnikov (2). Primera: (1) (predsednik DZ): »Želi besedo predstavnik Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve? (Ne želi.) Želi besedo predstavnik Vlade? Prosim, minister, gospod + P.« (2) (predsednik DZ): Želijo besedo predstavniki poslanskih skupin?«.

¹¹ Gre za jezikovno določitev samega sebe. Govorec uporabi bodisi prvoosebni zaimek *jaz* (1), prvoosebno glagolsko obliko (2) ali nominalno obliko naslavljanja (3). Primeri: (1) *Jaz sem opozoril predsednika, opozoril sem predsednika državnega zbora, da to ne more iti v nedogled, to ...* (2) *Druga stvar, ki jo želim reči, mislim, da ni potrebno, danes se mi zdi, da je bilo to večkrat storjeno, da se dviga glas v dvorani zato, da bi se bolj poudarili argumenti.* (3) *Kot državljan in kot poslanec sem zaskrbljen ob vse več zapisih v slovenskih medijih o tem, kar se dogaja v slovenskih šolah.*

¹² Navajam primer poslančevega nominalnega naslavljanja predsednika DZ, ko ob zvezi vljudnostnega naziva *gospod* ter ob imenu za označevanje funkcijske vloge uporabi tikanje: (*poslanec*): »In *gospod predsednik*, predlagam ti, da o tej zadevi dejansko skupaj in sistematično razmislimo /.../«

¹³ Tudi v naslavljanju se je potrebno prilagajati govornim situacijam, v katerih zaradi izrazito javnega in formalnega značaja, kakršen je tudi v parlamentu, pride do preklapljanja v naslavljanju s tikanja na

5 Menjava govornih vlog

Na sejah DZ je vloga govorca točno določena, govorni nastop poslank/poslancev v tej vlogi pa časovno omejen. Seja DZ kot govorni dogodek je sestavljena iz monoloških sekvenc, zato načeloma ni prekrivanja vlog. Določeni vzorci rabe oblik naslavljanja (raba nominalnih in zaimkovnih oblik) se kažejo zlasti pri predajanju vloge govorca ter pridobivanju in vzdrževanju le-te. V nadaljevanju prispevka bodo na primeru preučevanega gradiva (transkripcij parlamentarnih razprav) predstavljene omenjene strategije menjave vloge govorca in v okviru teh raba oblik nominalnega in zaimkovnega naslavljanja.

5.1 Predajanje vloge govorca

V parlamentu predsednik DZ (ali podpredsednik/-ica)¹⁴ vodi sejo DZ v skladu s predvidenim dnevnim redom in *Poslovníkom* DZ ter predaja besedo posameznemu govorniku z vnaprej določenega seznama. Tudi v primeru replik predsedujoči nastopa kot vmesni člen med dvema govornikoma. Klasičnega pogovora ni.

Pri predajanju vloge govorca prevladuje indirektna (tretjeosebna) oblika naslavljanja (**primer 1**).

- (1)
(podpredsednica DZ): »Želi besedo predstavnik Sekretariata za zakonodajo in pravne zadeve? (Ne želi.) Želi besedo predstavnik Vlade? Prosim, minister, gospod + P.«

Ko poslanec/-ka zaključi svoj govor, prevzame vlogo govorca ponovno predsednik DZ in jo preda naslednjemu s seznama. Predsedujoči je tudi edini, ki lahko prekine govornika in ga opozori na upoštevanje pravil *Poslovníka*, skrbi za red v dvorani in s tem omogoča, da seja poteka nemoteno.

Pomembno vlogo pri predaji vloge govorca imajo tudi nominalne oblike naslavljanja (**2** in **3**).

- (2)
(podpredsednica DZ): »Gospod + P.« // (poslanec): »Hvala, gospa podpredsednica. Spoštovane kolegice in kolegi, poslanke in poslanci! ...«

- (3)
(podpredsednica DZ): »Hvala, gospod + P. Naslednji ima besedo gospod + IP. Prosim.«
// (poslanec): »Hvala za besedo gospa podpredsednica. Spoštovane kolegice in kolegi,

vikanje celo med najboljšimi prijatelji. Formalna situacija zahteva jezikovno prilagajanje.

¹⁴ 75. člen *Poslovníka* DZ (2003) pravi: »(1) Za red na seji državnega zbora skrbi predsedujoči. (2) Na seji zbora ne sme nihče govoriti, dokler mu predsedujoči ne da besede. Govornik sme govoriti le o vprašanju, ki je na dnevnem redu. (3) Predsedujoči skrbi, da govornika nihče ne moti med govorom. Govorniku lahko seže v besedo le predsedujoči, da ga opomni na red.«

spoštovani predstavniki vlade!«

Med podpredsednico DZ in poslancema v navedenih primerih poteka recipročno ali vzajemno formalno naslavljanje z vljudnostnim nazivom *gospa/gospod*, ki mu v primeru naslavljanja predsedujoče sledi ime za označevanje funkcijske vloge *podpredsednica*, pri naslavljanju poslanca pa priimek (P) oz. ime in priimek (IP). Pri predajanju vloge govorca (pod)predsednik/-ica DZ najpogosteje uporabljata nominalno naslavljanje z zvezo vljudnostnega naziva *gospod/gospa* ter (imena in) priimka (I)P (4), čemur včasih sledi tudi ime stranke, ki ji poslanka/poslanec pripada (5). Če ima naslovljeni tudi akademski naslov, ta sledi vljudnostnemu nazivu (6).

(4)

(podpredsednik DZ): »Hvala lepa. Besedo ima najprej gospod + IP, Nova Slovenija.«

(5)

(podpredsednik DZ): »Gospod + P, stališče Slovenske nacionalne stranke.«

(6)

(predsednik DZ): »Gospa + doktor + IP, izvolite.«

Kadar za besedo prosijo predstavniki vlade, jih predsedujoči naslavlja z imenom za označitev funkcijske vloge – samostojno (7 in 8) ali skupaj z vljudnostnim nazivom in (I)P (9).

(7)

(predsednik DZ): »Hvala lepa. Generalni sekretar vlade, imate besedo.«

(8)

(predsednik DZ): »Hvala lepa. Ministrica, imate besedo za odgovor.«

(9)

(podpredsednica DZ): »Hvala lepa. K besedi vabim ministra, gospoda + P. Izvolite.«

Pogosta je tudi raba zveze solidarnostnega imena *kolegica/kolega* in priimka (P) (**primer 10**) oz. imena in priimka (IP) (**11**).

(10)

(predsednik DZ): »Kolega + IP, imate besedo.«

(11)

(predsednik DZ): »Prosim, kolegica + P.«

Pri predaji vloge govorca, torej pri naslavljanju med (pod)predsednikom in poslanko/poslancem, prevladuje vzajemno vikanje, ob temeljitem branju pa najdemo tudi bolj »zanimive« primere: predsednik je pri predaji vloge govorca poslancu ob vljudnostnem nazivu (12) oz. solidarnostnem imenu (13) uporabil tikanje (glagol v drugi osebi ednine):

(12)

(predsednik): »Kdo želi besedo? Gospod + (I)P, izvoli.«

(13)

(predsednik): »Izvoli, kolega + P.«

Tikanje in naslavljanje z vljudnostnim nazivom ter (imenom in) priimkom kaže na bodisi dokazovanje moči govorca nad naslovljenim bodisi na jezikovno neprilaganje formalni situaciji, ki zahteva preklapljanje s tikanja na vikanje tudi med osebama, pri katerih morda zasebno obstaja odnos solidarnosti in prijateljstva.

5.2 Pridobivanje vloge govorca

Predsednik DZ lahko vlogo govorca pridobi kadarkoli. Upoštevajoč vljudnostna pravila, ne prekinja poslanke/poslanca, ki ima vlogo govorca, razen v primerih, ko le-ta ali prisotni v dvorani kršijo pravila jezikovnega obnašanja (zapisana v *Poslovniku DZ*), oziroma ko govorec ne upošteva časovne omejitve svojega govora. Takrat mu predsednik/-ica DZ vlogo govorca lahko tudi vzame.

Poslanica/poslanec pridobi vlogo govorca takoj, ko ji/mu jo preda predsedujoči. V navadi poslank in poslancev je, da na začetku svojega govora najprej nagovorijo prisotne v dvorani, včasih posameznika (predsednika, ministrico/ministra itd.), v primeru replike pa največkrat le svojega predhodnika.¹⁵

Ko sem preučevala zveze oblik naslavljanja na sejah DZ s pomočjo korpusa *FIDA* (Modrijan 2004: 26–33),¹⁶ sem ugotovila, da pri rabi izrazov spoštovanja izrazito

¹⁵ Navajam nekaj začetnih nagovorov: *Spoštovane kolegice! Cenjeni kolegi! // Spoštovani gospod podpredsednik, spoštovani člani vlade, spoštovani kolegi! // Spoštovane gospe, spoštovani gospodje! // Spoštovani gospod predsedujoči, poslanke in poslanci! // Spoštovani gospod podpredsednik! Gospe in gospodje! // Spoštovane gospe in gospodje, poslanke in poslanci! // Spoštovani gospod predsednik! Spoštovane poslanke in poslanci! // Spoštovani gospod predsednik, kolegice in kolegi! // Spoštovani gospod podpredsednik, spoštovani zbor! // Spoštovani gospod podpredsednik, spoštovane poslanke, spoštovani poslanci. // Spoštovane poslanke, spoštovani poslanci, spoštovani gospod + P! // Gospod predsedujoči, drage gospe, spoštovani gospodje, spoštovani predstavniki Vlade Republike Slovenije! // Spoštovani gospod predsedujoči, spoštovane kolegice in kolegi. // Spoštovane gospe poslanke, gospodje poslanci! // Spoštovani kolegice in kolegi! Spoštovani gospod minister! // Spoštovani gospod predsednik, spoštovane gospe poslanke, spoštovani gospodje poslanci, spoštovani zbor! // Drage kolegice, dragi kolegi, spoštovani gospod minister. // Gospod predsedujoči, spoštovane poslanke, dragi poslanci, spoštovani gospod minister in ostali predstavniki Vlade. // Spoštovane kolegice poslanke in poslanci, spoštovani gospod minister, državni sekretar! // Spoštovani gospod + P, kolegice poslanke in kolegi poslanci. // Cenjene dame, spoštovani gospodje! // Spoštovani gospod podpredsednik, spoštovane dame in gospodje! // Spoštovani gospod podpredsednik, spoštovani gospodje poslanci in poslanke! // Gospod predsednik, spoštovani gospe in gospodje! // Spoštovani gospod predsedujoči, cenjene poslanke in poslanci.*

¹⁶ V prispevku *Korpusni pristop pri preučevanju naslavljanja (Jezikovne tehnologije 2004: 26–33)* sem na podlagi gradiva transkripcij parlamentarnih razprav (1993–1999), ki se nahajajo v korpusu slovenskega jezika *FIDA*, natančneje v podkorpusu govornih besedil, naredila natančnejšo analizo oblik naslavljanja. Iskala sem možne zveze oblik naslavljanja ter primerjala njihov delež. Določene ugotovitve bom uporabila tudi v tem članku.

prevladuje oblika *spoštovani*, sledi oblika *dragi*, najmanj pa se uporablja izraz spoštovanja *cenjeni*. Te oblike se pojavljajo večinoma skupaj z ostalimi nominalnimi oblikami naslavljanja, samostojno pa je največkrat uporabljena oblika *spoštovani*. Že površen pregled navedenih nagovorov (glej op. 15) nam pokaže, da poslanci zveze oblik naslavljanja uporabljajo zelo različno. Ob izrazu spoštovanja se tako pojavljajo vljudnostni naziv (*Spoštovani gospe in gospodje!*), ime za označevanje funkcijske vloge (*Spoštovani gospod predsedujoči, poslanke in poslanci!*) in solidarnostno ime (*Spoštovani kolegice in kolegi!*). Najdemo tudi nagovore z zvezo vljudnostnega naziva in imena, ki označuje funkcijsko vlogo (14), ali pa se slednja oblika naslavljanja nahaja ob solidarnostnem imenu (15).

(14)

Spoštovani gospod predsedujoči, spoštovane gospe poslanke, gospodje poslanci Državnega zbora!

(15)

Spoštovane kolegice poslanke in poslanci ...

Nevzajemnost v rabi oblik za ženski in moški spol je zelo pogosta. Zlasti poslanci pri naslavljanju poslank včasih uporabijo izraz spoštovanja *dragi* (npr. *Drage poslanke, spoštovani poslanci!*), kar govorce pogosto uporabijo z ironičnim prizvokom, zlasti če je del nagovora tudi vljudnostni izraz *dama*. Ob tem bi izpostavila še pogost primer »ujemanja besed po bližini«. Kot primer navajam nagovor tipa *Spoštovane [gospe in gospodje]*,¹⁷ kjer se oblika izraza spoštovanja ravna po ženski obliki vljudnostnega naziva (tj. nadrejenem delu) in ne po spolu priredne moške oblike (npr. *Spoštovani [gospe in gospodje]*).

5.3 Vzdrževanje vloge govorca

Pri vzdrževanju vloge govorca in ohranjanju pozornosti vseh prisotnih v dvorani (zlasti ob daljših govorih) govorce na sejah DZ uporabljajo različne strategije – odvisno od njihovega govorniškega stila.¹⁸

Politiki v svojih govorih pogosto uporabljajo zaimke (npr. *mi, vi, oni*), s čimer

¹⁷ Pridevniška oblika se v spolu ujema z najbližjim samostalnikom (ženska oblika namesto moške), kar je za Toporišiča še dopustno, če je oblika množinska (2000: 599–610).

¹⁸ Za jezik javnega nastopanja je značilna tudi raba t. i. glagolskih modifikatorjev, ki jih Verschueren (2000: 302–305) obravnava kot obrobni primer performativov. Npr.: *Jaz bi rekla/rekel, Jaz bi ocenil/-a, Odgovoril/-a vam bom; Rad/-a bi; Naj končam; Recimo, da; Dovolite mi, da itd.* Te oblike uvrščamo med t. i. metabesedilne elemente oz. besedilne povezovalce (Pisanski 2002). Npr. (*poslanec*): »Naj navedem nek primer. Recimo, sanacija črnih odlagališč. // Vemo tudi, da se po nekaterih mnenjih zlasti izkušenih kolegov iz teh evropskih institucij 50 % zadev od celote obravnava v Bruslju, se pravi, precej stvari se vendarle tam odvija.«

največkrat manipulirajo v odnosu do naslovnika, poslušalcev, občinstva ali pa svojih političnih nasprotnikov (Wilson 1990). Z določeno izbiro zaimkov ter nominalnih oblik naslavljanja nemalokrat želijo usmerjati naslovnika, sprejeti, zanikati odgovornost za določeno politično dejanje, ali se celo distancirati od nje. Hkrati s tem identificirajo svoje zaveznike oz. nasprotnike ter ohranjajo pozornost naslovnika. Uporabljajo t. i. signale za vzdrževanje poslušalčeve pozornosti,¹⁹ ki vplivajo na naslovnikovo dejanje poslušanja in hkrati učinkujejo kot nekakšni »motivatorji«. Imajo predvsem funkcijo vzdrževanja vloge govorca in ohranjanja pozornosti. Signali, kot so ustaljene fraze *veste/poglejte/razumete/poslušajte/menim/moram reči*, imajo izrazito naraščajočo intonacijo, vendar od poslušalca ne zahtevajo odgovora, temveč zgolj odziv v smislu »nemega« poslušanja.

Poslanke in poslanci za ohranjanje vloge govorca uporabljajo tudi osebne zaimke (zlasti *mi/vi*), drugoosebne glagolske oblike ter nominalne oblike naslavljanja (solidarnostna imena, osebna imena (I) in priimke (P), izraze spoštovanja, imena za označevanje funkcijske vloge itd.) – **primer 16**.

(16)

(poslanec): »/.../ S tem 1. členom, ki je zapisan, spoštovani kolega + P, z vsem spoštovanjem do vas in do vaših kolegov, ne bomo rešili tega procesa. Prinesel je nemir in nestrpnost med nas poslance, ker smo občutljivi ...«

5.3.1 Vloga osebnih zaimkov pri vzdrževanju vloge govorca

Preučevanje govornih vlog v govorih politikov je zelo kompleksno, saj ti na eni strani intenzivno iščejo način, kako bi pridobili podporo drugih, na drugi strani pa tudi možnost za izražanje svoje moči. Številne študije političnega jezika so pokazale, kako politiki z različnih koncev sveta izbirajo in uporabljajo zaimke tako v politične namene kot tudi v osebne.²⁰ Izbira zaimkov med drugim odraža govorcevo vpletanje samega sebe v dejanja znotraj politične javnosti. Anna De Fina (1995) je ugotovila, da prevladujoča raba zaimka *mi* (kot politikovo samooznačevanje) kaže na dejstvo, da govorec ne govori v svojem imenu, temveč v imenu skupine ali stranke, ki ji pripada, oziroma jo zastopa. Na drugi strani pa prevladujoča raba prvoosebne zaimka *jaz* in prvoosebne glagolske oblike kaže na govorcevo visoko zavezanost k izrečenim

¹⁹ Simona Kranjc (1996/1997) izraze, kot sta *veš, vidiš* opredeljuje kot glagola, ki v dialogu »/.../ pomenita /.../ le znak, ki ga je govorec uporabil, ko je imel težave z oblikovanjem povedi ali pa je želel obdržati oziroma pridobiti poslušalčevo zanimanje za vsebino pogovora, hkrati pa sta znak poslušalcu, da govorec svoje vloge še ni končal in namerava kljub informacijskemu premoru obdržati vlogo govorca.«

²⁰ Maitland in Wilson (1987; tudi v Wilson 1990: 46) sta se lotila preučevanja rabe osebnih zaimkov treh britanskih politikov in se osredotočila na pragmatično ravnanje (t. i. manipulacijo) z zaimki znotraj različnih političnih kontekstov. Te študije so pokazale, kako izbira zaimkov razkriva mišljenje in poglede politikov v smeri k točno določenim političnim temam in političnim osebnostim. Politiki naj bi posegali po manipulaciji z zaimki, da bi razvili in izrazili lastna ideološka stališča do nekaterih spornih vprašanj.

besedam, celo na prevzemanje odgovornosti za izrečeno.

Patricia O'Connor (1994) je preučevala razmerje med zaimkoma *jaz* in *vi* in na podlagi dobljenih podatkov ugotovila, da govorec z uporabo zaimka *vi* še vedno na nek način označuje tudi sebe. Funkcionalno ta oblika deluje kot samodistanciranje (govorec se distancira od dejanj) ali kot vključevanje drugih (govorec pritegne pozornost naslovnika).

Naslednji primer sem izbrala zaradi zanimive »manipulacije« z zaimki, saj govorec prehaja od prvoosebnega samooznačevanja preko rabe prvoosebne množinske oblike (*mi*) do drugoosebne naslavljanja v množini (*vi*) (17):

(17)

(poslanec): »In seveda že sedaj apeliram na to, da na koncu, da ko bomo obravnavali amandmaje, bo sprotno glasovanje, da jih tudi podprete.«

Sledi zgled, v katerem se govorec distancira od naslovnika kot političnega nasprotnika – z rabo zaimka *vi* in drugoosebne glagolske oblike (18):

(18)

(poslanec) »Rad pa bi poudaril tisti del – veste, vprašanje vsebine je pomembno. In ljudje so se na referendumu odločili o vsebini. Povedali so, da se ne strinjajo z načinom reševanja, kot ga ponujate vi. /... / V čem pa je potem smisel, da ravno vaša stranka, najmočnejša stranka v tem državnem zboru, ki ji pripadate tudi vi, /... / In še enkrat poudarjam, v vašem odgovoru zavajate.«

Govorec za samooznačevanje izbira različne izraze. Z rabo zaimkov *jaz*/*mi* lahko nakaže, kolikšna je njegova vpletenost v določeno temo (po)govora. Izkazuje bodisi bližino in s tem prevzema določeno odgovornost, ali pa se od nje distancira. *Mi*²¹ v govorni situaciji, kakršna je tudi v parlamentu, pogosto nadomešča *jaz* in celo *vi*/*ti* (Verschueren 2000: 40). Glede na (ne)vključevanje govorca in naslovnika ločimo t. i. *izključujoči* zaimek (IZ) in *vključujoči* (VZ) zaimek *mi*. Pri rabi IZ *mi* govorec ni vključen, kadar npr. naslovnike poziva k sprejetju/zavrnitvi določenega zakona oz. jih usmerja k odločitvi. Goffman (1981) enako trdi tudi za primere, ko se govorec želi distancirati od izrečenega. V obeh primerih se torej zaimek *mi* nanj ne nanaša, temveč vključuje le naslovnike; na drugi strani pa ta zaimek lahko izključuje neposrednega naslovnika – primeri, ko govorec predstavlja mnenja in stališča (članov) stranke, ki ji pripada. Pri rabi VZ *mi* so vključeni govorec in naslovniki.

V primeru, ki ga navajam v nadaljevanju, so poslanke in poslanci izključeni iz naslavljanja. Govorec predstavlja stališče stranke, ki ji pripada, zato uporablja IZ

²¹ Raba zaimkov, kot so *mi*, *nam*, *naš(e)* itd. zlasti v političnih govorih predstavlja sredstvo, s katerim se govorec zbliža z naslovnikom.

mi, v nadaljevanju pa svojo soudeležnost pri stališčih stranke poudari tudi z rabo prvoosebne glagolske oblike v ednini (19).

(19)

(poslanec): »Mi pričakujemo rešitev na področju odstranjevanja klavničnih odpadkov /.../ Torej, mi bomo ta zakon podprli, ker gre dejansko za uskladitev z zakonodajo Evropske unije, sem pa ob tem v imenu Nove Slovenije opozoril tudi nekatere dileme iz preteklosti.«

V spodnjem primeru pa govorec uporabi kombinacijo rabe oblik *jaz*, »vključujoči« *mi* in *vi* (20).

(20)

Najprej bi rad opozoril na dejstvo, ki ... Ravnokar smo poslušali in smo slišali obrazložitev predstavnice vlade, ki pač vztraja pri svojih stališčih in zadeva bo kmalu končana, ko boste izglasovali ta zakon.

Politiki VZ *mi* velikokrat uporabljajo tudi za izražanje določenih dejstev ali splošnih resnic, pri katerem v naslavljanje ne vključijo le sebe in prisotnih v dvorani, temveč na ta način želijo pridobiti tudi potencialne volivce. To opazarjata primera 21 in 22.

(21)

(poslanec1): »Pogosto imamo ljudje težave v razumevanju celo takrat, kadar govorimo v svoji materinščini.«

(22)

(poslanec2): »Kot kaže, gremo v to smer, da bomo na prvem mestu med tistimi, ki uničujejo določene živalske in rastlinske vrste. Ravno tako uničujemo tudi vodo.«

5.3.2 Vzdrževanje vloge govorca z nominalnimi oblikami naslavljanja

Poslanke in poslanci nominalne oblike naslavljanja uporabijo predvsem takrat, ko želijo nasloviti točno določeno osebo/osebe ((*poslanec*): »*Je pa res, spoštovana gospa poslanka, da je položaj glede klanja bolnih in poškodovanih živali v Pomurju res slab, ni ugoden.*«). V nadaljevanju govora nominalne oblike naslavljanja ponavadi nadomestijo z ustrežno obliko zaimka ali z glagolsko obliko. Navajam primer indirektnega naslavljanja in prehajanja z nominalne oblike na zaimkovne (23):

(23)

(poslanec): »Rad bi gospoda šolskega ministra vprašal, kaj misli on o takem načinu političnega pluralizma. Zakaj se mu zdi, da je temu tako. Rad bi ga vprašal /.../«

V naslednjem primeru v vlogi govorka nastopa predstavnica Vlade RS. S stališča naslavljanja se mi zdijo zanimivi predvsem menjava oblik, in sicer preklapljanje med

oblikami *jaz* ter VZ *mi* in nominalnimi oblikami (imen za označevanje državnega organa (*vlada*)), in oblike nagovorov, s katerimi naslavlja poslanke in poslance. Uporabi tudi indirektno obliko naslavljanja: *temu cenjenemu zboru/ta cenjeni zbor* (24).

(24)

(predstavnica Vlade RS): »Vesela sem, da bomo danes opravili tretjo obravnavo tega predloga zakona in /.../ Ocenjujem, da je bila dosedanja razprava v zvezi z navedenim zakonom kvalitetna, dolgotrajna, ter da besedilo, ki je bilo oblikovano v državnem /.../ Spoštovane poslanke in poslanci, namen tega davčnega zakona je /.../ Vlada predlaga temu cenjenemu zboru, da sprejme zakon v obliki, kot je pripravljen in predlagan za tretjo obravnavo. /.../ Zato še enkrat apeliram in prosim ta cenjeni zbor, da sprejme /.../«

Raba indirektnega naslavljanja je med politiki v slovenskem DZ pogosta. V spodnjem primeru poslanec zastavlja vprašanje predstavnici Vlade RS, sledi pa del njene replike. Oba vzajemno uporabljata indirektno obliko naslavljanja, pa tudi ime za označevanje državnega organa namesto imena za posameznika oz. imena za označevanje funkcijske vloge (25).

(25)

(poslanec): »Bi lahko, prosim, vlada pojasnila, za kaj gre?«

(predstavnica vlade – del odgovora): »/.../ Moram pa povedati, da se s prehodom na schengensko mejo dejansko selijo v notranjost tudi določeni inšpektorji, državni zbor se bo spomnil, da smo ravno pri zakonu o krmi govorili tudi o /.../«

6 Sklep

V prispevku je prikazana raba ustaljenih nominalnih in zaimkovnih oblik naslavljanja v institucionaliziranem okolju – na sejah slovenskega DZ. Parlamentarna razprava kot govorni dogodek je formalnega značaja in poteka v skladu s pravili, ki so zapisana v *Poslovniku DZ*. Vloge prisotnih na sejah DZ so točno določene, program seje poteka po vnaprej določenem dnevnem redu, vrstni red govorcev je prav tako določen s seznamom nastopajočih. Sistem menjave govornih vlog je strogo določen in ne dopušča izjem, npr. spontanega dialoga in prekrivanja vloge govorca. Predsednik DZ skliče in vodi sejo ter vlogo govorca predaja poslankam in poslancem, ministrom, predsedniku vlade itd. Pri menjavi govornih vlog je zelo pomembna tudi izbira in raba oblik naslavljanja. Pri predaji vloge govorca predsedujoči naslovljenega naslavlja z nominalnimi oblikami (vljudnostni naziv in (I)P, solidarnostno ime in (I)P, ime za označevanje funkcijske vloge ipd.) ter hkrati zelo pogosto uporablja indirektno obliko naslavljanja. Poslanke in poslanci po predsednikovi predaji vloge govorca pozornost naslovnikov pridobivajo z nagovori, ki vsebujejo različne zveze oblik naslavljanja – izraze spoštovanja ter ženske in moške oblike vljudnostnih nazivov, solidarnostnih imen in imen za označevanje funkcijske vloge. Pri vzdrževanju vloge govorca pa

prevladujejo zlasti drugoosebne oblike zaimkov in glagolov, indirektno (tretjeosebno) naslavljanje ter nominalne oblike naslavljanja. Predstavljen članek obravnava le del mehanizmov naslavljanja med poslankami in poslanci na sejah DZ. Odprtih je še veliko vprašanj, med drugim vprašanje vpliva ideologije na izbiro oblik naslavljanja, natančnejša opredelitev naslavljanja znotraj političnega diskurza itd., a to je že tematika za naslednji prispevek.

Viri

Dobesedni zapisi sej (28. november 1996, 3. april 1997, 2. april 1998, 17. marec 1999, 18. april 2002, 20. april 2004). Dostopno na spletni strani:
<http://www.dzrs.si/si/aktualno/spremljanje_sej/dobesedni_zapisi_sej/dobesedni_zapisi_sej.html>

Poslovnik Državnega zbora Slovenije. Na spletni strani:
<http://www.dzrs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/poslovnik/poslovnik.html>

Korpus slovenskega jezika FIDA. <<http://www.fida.net>>. (Dostopno 27. 8. 2007.)

Referenčni korpus slovenskega jezika FidaPLUS. <<http://www.fidaplus.net>>. (Dostopno 29. 8. 2007.)

Literatura

Braun, Friederike, 1988: *Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Brown, Penelope in Levinson, Stephen C., 1987: *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, Roger in Gilman, Albert, 1990: *The pronouns of power and solidarity*. Fasold, Ralph: *The sociolinguistics of language*. Oxford: Blackwell.

Christie, Christine, 2000: *Gender and Language: Towards a Feminist Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Coulthard, Malcolm, 1985: *Applied Linguistics and Language Study. An introduction to discourse analysis*. 2. izdaja. London: Longman.

Coulthard, Malcolm, 1992: *Advances in spoken discourse analysis*. London: Routledge.

De Fina, Anna, 1995: Pronominal choice, identity, and solidarity in political discourse. *Text* 15/3. 379–410.

Dijk, Teun A. van, 2001: Text and Context of Parliamentary Debates. Bayley, Paul: *Cross-Cultural Perspectives on Parliament Discourse*. Amsterdam: Benjamins. 339–372.

Ervin Tripp, Susan, 1972: *Sociolinguistic rules of address*. Fasold, Ralph, 1990: *The*

sociolinguistics of language. Oxford: Blackwell.

Fasold, Ralph, 1990: *The sociolinguistics of language*. Oxford: Blackwell.

Fox, Barbara, 1993: *Discourse structure and anaphora. Written and conversational English. (Cambridge studies in linguistics 48)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goffman, Erving, 1981: *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Harris, Sandra, 2001: Being Politically Impolite: Extending politeness theory to adversarial political discourse. *Discourse in Society* 12/4. 451–472.

Ilie, Cornelia, 2001: Unparliamentary language: Insults as cognitive forms of ideological confrontation. Dirven, Rene, Frank, Roslyn in Ilie, Cornelia: *Language and Ideology, Vol II: Descriptive Cognitive Approaches*. Amsterdam: Benjamins. 255–261.

Kranjc, Simona, 1996/97: Govorjeni diskurz. *Jezik in slovstvo* 42/7. 307–319.

Kranjc, Simona, 2001: Govorna situacija v javnem položaju. Požgaj Hadži, Vesna: *Slovensko-hrvaško slavistično srečanje*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 43–50.

Maitland, Karen in Wilson, John, 1987: Pronominal selection and ideological conflict. *Journal of Pragmatics* 11/4. 495–512.

Modrijan, Nina, 2004: Korpusni pristop pri preučevanju naslavljanja. Erjavec, Tomaž in Žganec Gros, Jerneja (ur.): *Jezikovne tehnologije. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 26–33.

Morford, Janet, 1995: Social indexicality in French pronominal address. *Journal of Linguistic Anthropology* 7/1. 3–37.

O'Connor, Patricia, 1994: 'You could feel it through the skin'. Agency and address in chinese positioning in prisoner's stabbing stories. *Text* 14/1. 45–75.

Pisanski, Agnes, 2002: Analiza nekaterih metabesedilnih elementov v slovenskih znanstvenih člankih v dveh časovnih obdobjih. *SR* 50/2. 183–197.

Schiffrin, Deborah, 1994: *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.

Simon, Horst J., 2003: *Für eine grammatische Kategorie 'Respekt' im Deutschen: Synchronie, Diachronie und Typologie der deutschen Anredepronomina*. Tübingen: Niemeyer.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. 4. izdaja. Maribor: Založba Obzorja.

Verschueren, Jef, 2000: *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba /* cf.

Watts, Richard J., 1992: Linguistic politeness and politic verbal behaviour: Reconsidering claims for universality. Watts, Richard J., Ide, Sachiko in Ehlich, Konrad: *Politeness in language: Studies in its History, Theory and Practice*. Berlin: Mouton de Gruyter. 43–70.

Weinrich, Harald, 1993: *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Mannheim: Dudenverlag.